

TURINYS

Ižanga. Šuo vardu Churchillis	9
1. Hitlerio pasiūlymas.....	15
2. Pasaulis be Churchillio.....	29
3. Nirtus dramblys.....	39
4. Randolpho veiksnys.....	53
5. Niekas nebus per drąsu ir per kilnu	65
6. Didysis diktatorius	78
7. Jis mobilizavo anglų kalbą.....	93
8. Gera žmogiška širdis	110
9. <i>My darling Clementine</i>	125
10. Džono Bulio savybės	141
11. „Pažangiausias epochos politikas“	155
12. Žudynės šlovės neatneš	171
13. Vaikščiojantys laivai.....	182
14. 100 arklio galių proto variklis.....	196

15. Ruletės žaidimas su istorija.....	207
16. Šaltas nuožmumas	231
17. Amerikos viliojimas.....	247
18. Milžinas sumažėjusioje saloje.....	262
19. Šaltasis karas ir kaip jis jį laimėjo.....	281
20. Churchillis europietis	299
21. Šiuolaikinių Artimųjų Rytų kūrėjas.....	314
22. Jo pavardės prasmė šiandien	336
23. Churchillio veiksnys	352
Įvykių seka	359
Padėka	365
Bibliografija.....	368
Pastabos apie šaltinius	379
Padėka už iliustracijas	407
Asmenvardžių rodyklė	417

IŽANGA

ŠUO VARDU CHURCHILLIS

Man augant abejonių nebuvo: Churchillis – tiesiog geriausias visų laikų Britanijos valstybininkas. Nuo labai jaunų metų gana aiškiai suvokiau, ką jis nuveikė: nugalėdamas visus sunkumus atvedė mano šalį į pergalę prieš vieną šlykščiausių pasaulio kada nors regėtų tironijų.

Žinojau jo gyvenimo gaires. Mudu su broliu Leo buvome taip įnikę į Martino Gilberto *Iliustruotą biografiją*, kad mintinai išmokome užrašus prie nuotraukų.

Žinojau, kad jis buvo įvaldęs retorikos meną, o mano tėvas (kaip ir daugelio mūsų tėvai) kartodavo kai kuriuos garsiausias jo posakius; ir jau tada žinojau, kad šis menas nyksta. Žinojau, kad jis buvo sąmojingas ir nepagarbus ir net pagal savo meto normas politiškai nekorektiškas.

Vakarieniaujant mums pasakodavo išgalvotas istorijas, pvz., kaip Churchillui, sėdinčiam tualete, buvę pranešta, kad su juo nori susitikti ministras be portfelio (*Lord Privy Seal*), o jis atsakęs esąs uždarytas išvietėje (*sealed in the privy*), ir t. t. Žinojome anekdotą, kaip socialistė Parlamento narė Bessie Braddock neva pasakiusi jam, kad jis girtas, o jis stulbinamai šiuurkščiai atšovęs, jog ji negraži, o jis rytą būsiąs blaivas.

Rodos, daugmaž žinojom ir tą apie torių ministrą su gvardiečiu... Jūs turbūt žinote, bet nesvarbu. Aną dieną per pietus „Savoy“ viešbutyje išgirdau kanoninę versiją iš Nicholaso Soameso, jo anūko.

Net žinant, koks puikus Soamesas pasakotojas, tai skamba panašiai į tiesą – ir byloja šį tą apie esminę knygos temą: Churchillio kilniaširdiškumą.

– Vienas jo ministras konservatorius buvo agrastas – na, suprantat... – tarė Soamesas pakankamai garsiai, kad nugirstų kone visas restoranas, – ...bet jis taip pat buvo geras mano senelio draugas. Jis vis įkliūdavo, bet, aišku, tais laikais žurnalistai nebuvo tokie landūs, ir niekas nieko nesakė. Vieną dieną jis per daug sau leido, nes buvo pričiuptas Haid parke trečią nakties barškinantis gvardietį – ir, beje, vasario mėnesį.

Apie tai tuoj pat buvo pranešta frakcijos drausmintojui, o tas paskambino Jockui Colville'ui, mano senelio asmeniniam sekretoriui.

„Džokai, – tarė drausmintojas, – deja, turiu labai blogą naujieną apie tokį ir tokį. Vėl kaip visada, bet dabar pasigavo spauda, ir tikriausiai iškils į viešumą.“

„O, Dieve“, – sudejavo Colville'is.

„Man atrodo, aš tikrai turėčiau atvažiuoti ir pasakyti premjerui asmeniškai.“

„Taip, manau, kad turėtum.“

Taigi, frakcijos drausmintojas nuvažiavo į Čartvelį [Chartwell – jo namus Kente] ir įėjęs į senelio kabinetą rado jį dirbantį prie rašomojo stalo. „Nagi, drausmintojau, – tarė jis pasukęs galvą, – kuo galiu padėti?“

Drausmintojas paaiškino tą liūdną reikalą. „Jam reikės pasitraukti“, – užbaigė jis.

Stojus tylai Churchillis papsėjo cigarą. Paskui paklausė: „Ar teisingai išgirdau, kad toks ir toks buvo pagautas su gvardiečiu?“

„Taip, premjere.“

„Haid parke?“

„Taip, premjere.“

„Ant parko suoliuko?“

„Taigi, premjere.“

„Trečią nakties?“

„Tikra tiesa, premjere.“

„Toku oru! Dieve mano, galim didžiuotis, kad esam britai!“

~

Žinojau, kad jaunystėje jis buvo stebėtinai drąsus ir savo akimis matė kraujo praliejimą, į jį buvo šaudoma keturiuose žemynuose ir jis buvo vienas pirmųjų žmonių, skridusių lėktuvu. Žinojau, kad Harou mokykloje buvo kaip ir neūžauga, tik apie 1,7 metro, o per krūtinę 79 centimetrus, ir, įveikęs savo mikrochimiją, depresiją bei pasibaisėtiną tėvą, tapo įžymiausiu gyvu anglu.

Aš sumojau, kad jis turi kažką švento ir magiško, nes mano seneliai išsaugojo *Daily Express* pirmą puslapį tos dienos, kai jis mirė devyniasdešimties metų. Man buvo smagu, kad gimiau metais anksčiau: kuo daugiau apie jį skaičiau, tuo labiau didžiauosi, kad jam dar gyvenant jau buvau gimęs. Taigi atrodo tuo liūdniau ir keisčiau, kad šiandien, praėjus beveik penkiasdešimčiai metų po jo mirties, kyla grėsmė, jog jis bus užmirštas ar bent netinkamai prisimenamas.

Aną dieną pirkau cigarą Artimųjų Rytų šalies, ko gero, sumanytos Churchillio, oro uoste. Pastebėjau, kad cigaras pavadin-

tas „San Antonio Churchill“, ir paklausiau neapmuitintų prekių pardavėjo, ar jis žinąs, kas buvo Churchillis. Jis atidžiai perskaitė pavardę, o aš jam ją išstariau.

– Šeršyl? – pratarė sutrikęs.

– Per karą, – paaiškinau, – Antrąjį pasaulinį karą.

Tada pasirodė, kad jo atminties užkaboriuose duslutėliai tylutėliai dzingtelėjo varpelis.

– Senas lyderis? – paklausė jis. – Na, gal ir taip. Nežinau, – gūžtelėjo pečiais.

Ką gi, jis pasirodė ne prasčiau už daugelį dabartinių vaikų. Tie, kurie sėdėdami klasėje paiso, kas kalbama, susidaro įspūdį, kad jis buvo tas tipas, kuris kovojo prieš Hitlerį, kad išgelbėtų žydus. Tačiau, pagal neseniai atliktą apklausą, dauguma jaunuolių mano, kad Churchillis yra šuo vienoje britų draudimo bendrovės reklamoje.

Man tai atrodo apgailėtina, nes akivaizdu, kad jis toks veikėjas, kuris turėtų būti patrauklus dabartiniams jauniems žmonėms. Jis buvo ekscentrikas, nutrūktgalvis, ironikas, dėvintis savo firminius drabužius, ir – grynas genijus.

Noriu ši tą papasakoti apie tą genijų tiems, kurie gal nedaug apie jį nutuokia arba pamiršo; ir, žinoma, suprantu, kad elgiuosi įžūlokai.

Nesu profesionalus istorikas, o kaip politikas, nesu vertas atiršti jam batų – ar net Royui Jenkinsui, parašiusiam puikią vienuolmė biografiją; o kaip Churchillio tyrinėtojas, tesu nykštukas šalia Martino Gilberto, Andrew Robertso, Maxo Hastingso, Richardo Toye ir daugelio kitų.

Žinau, kad per metus išeina šimtas knygų apie mūsų herojų, ir vis dėlto manau, jog metas įvertinti jį iš naujo, nes jo reputacijos negalime laikyti nepajudinama. Antrojo pasaulinio karo

kariai po truputį nyksta. Mes netenkame tų, kurie gali prisiminti jo balsą, ir man neramu, kad kyla pavojus – tiesiog per miglas – užmiršti jo darbų mastą.

Šiuo metu mes linkę manyti, kad Antrasis pasaulinis karas laimėtas rusų krauju ir amerikiečių pinigais; ir nors kai kuriais atžvilgiais tai tiesa, tiesa ir tai, kad nesant Churchillio Hitleris tikriausiai būtų nugalėjęs.

Tuo noriu pasakyti, kad nacių užkariavimai Europoje visai galėjo būti įtvirtinti negrižtamai. Šiandien mes teisingai dejuojame dėl Europos Sąjungos trūkumų – bet esame užmiršę apie to visai galimo iš galimų pasaulių siaubą.

Šiais laikais mums reikia tai prisiminti ir reikia prisiminti, kaip šis Britanijos premjeras padėjo suformuoti tą pasaulį, kuriame tebegyvename iki šiol. Jo kuriančios minties pėdsakų galime rasti daug kur Žemės rutulyje – nuo Europos ir Rusijos iki Afrikos ir Artimųjų Rytų.

Churchillis šiandien reikšmingas todėl, kad išgelbėjo mūsų civilizaciją. Ir svarbiausia – tik jis galėjo tai padaryti.

Jis gyvu pavyzdžiu triuškinamai paneigė visus istorikus marksistus, manančius, kad istoriją lemia galingos beasmenės ekonominės jėgos. Churchillio veiksnio esmė ta, kad viską nulemti gali vienas žmogus.

Galime pamatyti, kaip per septynis viešos veiklos dešimtmečius jo asmenybė ne kartą paveikė pasaulį ir jo įvykius – kur kas daugiau jų, nei dabar plačiai prisimenama.

Jis prisidėjo prie gerovės valstybės užuomazgos XX a. pradžioje. Padėjo sumanyti britų darbininkams reikalingas darbo biržas, arbatos pertraukas ir nedarbo draudimą. Sukūrė Karališkąją oro laivyną bei tanką ir lemtingai prisidėjo prie karo veiksmų – ir galiausiai savo šalies pergalės – Pirmajame pasauli-

niame kare. Buvo nepakeičiamas įkuriant Izraelį (ir kitas valstybes), juolab agituojant už vieningą Europą.

Kai kuriais atvejais jis buvo priešgyna, smerkiantis įvykių tėkmę, ir niekada taip esmingai nepaveikė istorijos eigos kaip 1940 metais.

Žmogaus charakteris sukuria jo likimą, kaip teigė graikai, ir aš pritariu. Jeigu taip ir yra, tai sudėtingesnis ir įdomesnis klausimas yra, kas sudaro charakterį.

Kokie gi elementai įgalino jį įgyvendinti tą milžinišką vaidmenį? Kokiose kalvėse nukaltas tas aštrus protas ir geležinė valia?

Koks tas kūjis, kokia grandinė, kokiame žaizdre grūdinosi jo protas? – klausiant beveik Williama Blake'o žodžiais. Štai klausimas.

Bet pirmiausia pabandykime sutarti, ką jis nuveikė.

PIRMAS SKYRIUS

HITLERIO PASIŪLYMAS

Jeigu ieškote vieno iš lemtingų pastarojo pasaulinio karo momentų ir pasaulio istorijos lūžio, eime su manimi. Nueikime į apšiususį kambarį Bendruomenių Rūmuose – užlipkime keletą laiptelių, atverkime girgždančias duris, nužingsniuokime blausiai apšviestu koridoriumi – ir mes jau čia.

Šio kambario nėra Vestminsterio rūmų planuose – dėl aki-vaizdžių saugumo sumetimų; ir gidai šiaip jums jo nerodys. Iš tikrųjų paties to kambario, apie kurį jums kalbu, nebėra, nes jis buvo subombarduotas per antskrydžius, bet kopija gana gerai atitinka originalą.

Tai vienas iš kambarių, kuriuose premjeras susitikdavo su Bendruomenių kolegomis, o apie apstatymą neverta daug kalbėti, nes jis nuspėjamas.

Įsivaizduokite labai daug žalios odos, žalvarinius bumbulus, šiuurkščią ąžuolinę apdailą, Pugino tapetus* ir keletą graviūrų, kabančių tarsi būtų ne visai blaivios. Ir įsivaizduokite dūmus – nes mes kalbame apie 1940 m. gegužės 28 d. popietę, o tais laikais dauguma politikų, kaip ir mūsų herojus, buvo nepailstantys tabako vartotojai.

* Vestminsterio rūmų tapetams buvo naudojama architekto A. W. N. Pugino XIX a. pirmoje pusėje sukurta ornamentika (*čia ir toliau – vertėjo pastabos*).